

บทบาทของเทวบุตรมาร

บทบาทในแง่เป็นอุปสรรคขัดขวาง

เมื่อพิจารณาจากคัมภีร์ภาษาบาลีโดยทั่ว ๆ ไป ทั้งที่เป็นพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ฯลฯ ตลอดจนวรรณคดีอันเนื่องด้วยพุทธประวัติ จะเห็นได้ว่าพญามารได้ต่อสู้ ขัดขวาง พระพุทธองค์ พร้อมทั้งพุทธสาวกอยู่ตลอดเวลา โดยใช้อุบายต่าง ๆ เช่น มาห้ามด้วยตนเองบ้าง ดังจะเห็นจากคราวที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบรรพชา¹ ในคราวบำเพ็ญทุกรกิริยา ยกพลเสนาเข้าผจญในวันที่จะตรัสรู้² ส่งธิดามารเข้ายั่วยวนเมื่อครั้งพระพุทธองค์เสด็จประทับ ณ ควางไม้ขอขาลนิโครธในสัปดาห์ที่ 5 นับแต่วันที่ได้ตรัสรู้³ ห้ามพระพุทธองค์ไม่ให้สั่งสอนชาวโลก⁴ ทูลอัญเชิญให้เสด็จดับขันธปรินิพพาน⁵ และในที่สุดหลังพุทธกาลประมาณ 200 ปี สมัยที่พระเจ้าอโศกมหาราชทำการเฉลิมฉลองในการก่อสร้างพระสถูปเจดีย์ 84,000 องค์ พญามารก็ยังมีมารังคราญทำลายพระสถูปเจดีย์เหล่านั้นอีก⁶

¹ ชาติกกุฎกถาย ปฐม ภาค. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พาณิชย์กุลผล, 2467), หน้า 100.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 113-116.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 122-124.

⁴ ทฤษฎกรสูตร สงคีติเตปิฎก เล่มที่ 15. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา-ลาดพร้าว, 2530), หน้า 153.

⁵ ทฤษฎกรสูตร สงคีติเตปิฎก เล่มที่ 10. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา-ลาดพร้าว, 2530), หน้า 123.

⁶ พระราชวิสุทธิโสภณ (วิลาส ญาณวโร), โลกที่ปณี. (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2521), หน้า 270-280.

บทบาทที่มีส่วนเกื้อหนุนให้พุทธศาสนามีความเด่นชัดยิ่งขึ้น

1. บทบาทในแง่เสริมบารมีของพระพุทธเจ้า

ถึงแม้ว่าโดยทั่ว ๆ ไปเราจะมองพญามารในแง่ของความเป็นสิ่งต่ำ อันหมายถึงบทบาทที่เป็นไปในทางลบดังที่กล่าวมาแล้ว แต่หากมองในอีกแง่มุมหนึ่งจะเห็นว่า พญามารยังมีความดีอยู่ กล่าวคือ การคุกคามของมาร ทำให้เกิดความกระตุนให้เจ้าชายสิทธัตถะทรงตื่นตัวและระมัดระวังพระองค์มิให้เพเลียงพล้ำ และพ่ายแพ้แก่กิเลส ภาพที่พญามารกริษาทัพเข้าจู่โจมพุทธมณฑล เพื่อขับไล่พระพุทธองค์ให้สละโพธิบัลลังก์ก็ตี การที่คอยรบกวนพระพุทธองค์และพระสาวก ด้วยวิธีการต่าง ๆ ก็ตี เท่ากับว่าพญามารคอยเร่งเร้า คอยกระตุนให้พระพุทธองค์มีความเคลื่อนไหวในอันที่จะพยายามหาทางหลุดพ้นไปจากบ่วงมารให้รวดเร็วยิ่งขึ้น

ถ้าจะกล่าวให้ชัดเจนยิ่งขึ้นก็อาจจะกล่าวได้ว่า พญามารเป็นคู่ปรับของพระ-
พุทธเจ้าในการประเมินผลเพื่อให้ชาวโลกทราบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้บำเพ็ญพุทธกิจ
สำเร็จมากน้อยเพียงใด ถ้าไม่มีมารคอยผจญก็ยากที่จะประเมินผลงานของพระพุทธองค์ได้
อย่างชัดแจ้ง เพราะงานที่ปราศจากอุปสรรคนั้น ไม่เรียกความสนใจและความนิยมชมชื่นได้
เท่ากับงานที่ต้องผจญอุปสรรค ผลอันเด่นชัดนี้จะเห็นได้จากหลังการพ่ายแพ้ที่โพธิมณฑลแล้ว
ข้างศิริเมฆส์ได้คุกเข่าลง และพญามารได้ประคองอัญชลีเหนือศีรษะกล่าวคำสรรเสริญพระ-
โพธิสัตว์ว่า

นโม เต ปุริสาชฎุญ	นโม เต ปุริสูตตเม
สเทวกสมิ โลกสมิ	นตฺถิ เต ปฏิกุคฺคโล
ตุวั พุโธ ตุวั สตุถา	ตุวั มาราภิภู มุนิ
ตุวั อนุสเย เจตุวา	ติญฺโญ ตาเรสมิ ปชฺนติ ⁷

⁷ชินมทานิทาน (กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติ, 2530), หน้า 82.

(หอสมุดแห่งชาติจัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติในมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ พระบาท-
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช 5 ธันวาคม 2530).

[แปลความว่า] ท่านบุรุษอาชาไนย ขอความนอบน้อมจงมีแต่ท่านผู้เป็นบุรุษสูงสุด
ขอความนอบน้อมจงมีแต่ท่านในโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก ไม่มีใครเปรียบท่านได้
ท่านตรัสรู้แล้ว เป็นครู เป็นผู้ครอบงำหมู่มาร ท่านตัดกิเลสเครื่องนอนเนื่องอันเป็น
เครื่องครอบงำได้แล้ว ช้ามหันเสียได้ และยังช่วยเหลือให้หมู่สัตว์ช้ามหันได้อีก⁸

เนื้อความตอนหนึ่งในลิลิตตะเลงพ่าย พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ได้ชี้ให้เห็นว่ามารมีส่วนเสริมบารมีของพระพุทธเจ้า คือ โคลงที่
169-171 ความว่า

พระศรีโลกนาถแผ้ว	เผด็จมาร
แจกพระราชสมภาร	พี่น้อง
เสด็จไว้พิริยระราญ	อรินาศ ลงนา
เสนอพระยศยืนก้อง	เกียรติท้าวทุกกาย
ผิวหลายพยุหุยุทธ์ร่า	โรมรอน
ชนะอมิตรมวลมอญ	ม้ามล้าง
พระเดชขบดาลขจร	เจริญฤทธิ์ พระนา
ไปทั่วเรศออกอ้าง	เอิกฟาดินไหว
อย่าไทโทมนัสน้อย	हतथा
เพื่อพระราชกฤษฎา	แต่ก็
ทุกทวยเทพคณา	ซุบช่วย พระเอย
เสด็จพระเดโชชี้	ชเยศไว้ในสนาม ⁹

คือเหตุการณ์ตอนที่พระนเรศวรมหาราชกับพระเอกาทศรถเสด็จออกไปทำ
สงครามกับพม่า พวกแม่ทัพนายกองบางท่านตามเสด็จไม่ทัน หลังจากพระองค์ชนะสงครามแล้ว
ได้พิจารณาโทษประหารชีวิตแม่ทัพนายกองเหล่านั้น บรรดาญาติมิตรและภรรยาต่างมีความ
เศร้าโศกเป็นอย่างมาก ความนี้ได้ทราบถึงสมเด็จพระวันรัต ท่านพร้อมด้วยพระราชาคณะ
จำนวน 25 รูป เข้าไปถวายพระพรเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นว่า เพราะเหตุใด พระองค์

⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 97.

⁹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, ลิลิตตะเลงพ่าย (กรุงเทพ-
เทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณการ, 2515), หน้า 163.

ขณะสงครามแล้ว ยังจะประหารชีวิตแม่ทัพนายกองอีก พระนเรศวรทรงเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้ฟัง

สมเด็จพระวันรัตถวายพระพรว่า ขอให้มหาบพิตรระลึกถึงพระพุทธเจ้าตอนผจญมารในวันที่จะตรัสรู้ ขณะนั้นหากพวกเหวดา พวกพรหมไม่หนีไปเสียก่อน ยังอยู่เป็นพุทธบริวาร พุทธบารมีคงไม่เด่นแน่ แต่ด้วยเหตุที่พระพุทธองค์ได้ผจญมารอย่างโดดเดี่ยว และสามารถพิชิตพญามารได้ บารมีของพระพุทธองค์จึงโดดเด่นมาก ฉันทิกี้ดี หากแม่ทัพนายกองเหล่านั้นร่วมกับพระองค์ทำสงครามกับพม่า การชนะของพระองค์ก็ไม่น่าอัศจรรย์ แต่ด้วยเหตุที่ไม่มีแม่ทัพนายกองบารมีของมหาบพิตรจึงได้ขจรแผ่ไพศาล

2. บทบาทที่มีส่วนทำให้พุทธศาสนามีความมั่นคง

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าบทบาทของพญามารนั้น มิได้มีเพียงด้านร้ายเพียงด้านเดียว หากแต่ยังมีคุณประโยชน์แอบแฝงอยู่หลายประการ ความจริงย่อมเป็นที่ประจักษ์ในตนเองว่า มารมีส่วนเกื้อหนุนต่อภาวะของพุทธศาสนา เป็นสาเหตุให้พุทธศาสนามีความมั่นคง เช่น

หลังจากพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว เมื่อประทับนั่งพิจารณาธรรมอยู่ที่ต้นอชปาลนิโครธ มารได้เข้าไปเฝ้า แล้วกราบทูลว่า

"ข้าแต่พระผู้มีพระภาค พระองค์บำเพ็ญบารมีเพื่อประโยชน์อันใด ประโยชน์อันนั้น พระองค์ก็ได้ทรงบรรลุแล้ว พระสัพพัญญุตญาณพระองค์ก็แทงตลอดแล้ว ประโยชน์อะไรแก่พระองค์ด้วยการเที่ยวไปช่วยเหลือชาวโลกอีก ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ขอพระองค์จงปรินิพพานในกาลบัดนี้ ขอพระสุคตเจ้าจงปรินิพพานเถิด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เวลานี้ควรเป็นเวลาปรินิพพานของพระผู้มีพระภาคแล้ว"¹⁰

พระศาสดาตรัสตอบว่า

"มารเอ๋ย トラบิตที่ภิกษุสาวกของเรายังไม่ฉลาดเฉียบแหลม แก้วกล้า เป็นพหูสูตร ทรงธรรม ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรมเนียมต่ออาจารย์ของตนแล้ว บอกร สดง ประดิษฐาน เปิดเผย จำแนก กระทำให้ชัดเจน ช่มคนที่มิว่าทะ

¹⁰ ชินมทานิทาน, หน้า 109.

อย่างอื่นซึ่งเกิดขึ้นแล้วให้เป็นอันข่มด้วยดี พร้อมด้วยธรรม แสดงธรรมพร้อมทั้งปาฏิหาริย์
มารเอ๋ย ครานั้น เราก็จักไม่ปรินิพพาน ฯลฯ"¹¹

จากข้อความดังกล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า หากมารไม่บเร้าพระพุทธองค์แล้ว
ความตั้งใจแน่วแน่ที่จะประกาศพระศาสนาอาจไม่เกิดขึ้น ความตั้งใจและทุ่มเทเพื่อเผยแพร่
พระธรรมจากที่หนึ่งไปสู่อีกที่หนึ่งอาจเนื่องมาจากพญามารเฝ้าทูลไม่ให้สอนธรรมก็ได้

และจากการที่พญามารได้ขอร้องอนาถปิณฑิกเศรษฐีไม่ให้บริจาคทรัพย์บำรุง
พุทธศาสนา แต่ถูกท่านเศรษฐีปฏิเสธ พร้อมกับไล่ออกจากบ้านว่า

คจฺจ, นาหิ ตาหิสฺสึ สเตนปิ สหสฺเสนปิ สตสฺสฺเสนปิ สกฺกา กมฺเปตุ
อฺยฺยตฺตฺนุเต วุคฺคิ, กิ ตยา มม เคเห อสมานาย, สึสฺสึเม เม ชฺรธา นิก-
ขมาหิตี¹²

[แปลความว่า] ไปเถิดท่าน ข้าพเจ้านับบุคคลเช่นท่าน แม่ตั้งร้อย ตั้งพัน ตั้งแสน
ก็ไม่อาจให้วันไหนได้ ท่านกล่าวคำไม่สมควร จะต้องการอะไรด้วยท่านผู้อยู่ใน
เรือนของข้าพเจ้า ท่านจงออกไปจากเรือนของข้าพเจ้าเสียเร็ว ๆ

แทนที่ท่านเศรษฐีจะเห็นด้วยกับคำขอร้องของมาร แต่กลับเป็นแรงดลใจให้
ท่านมีความเพียรพยายามที่จะบริจาคทรัพย์บำรุงพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น เพราะหลังจากนั้นท่าน
ได้บริจาคทรัพย์เป็นจำนวนถึง 54 โกฏิ เพื่อสร้างพระอารามที่ใหญ่โตและสำคัญ คือ พระเชตวัน
ถึงกับท่านได้รับการยกย่องว่า เป็นเลิศในการถวายทานฝ่ายอุบาสก¹³

จากตัวอย่างทั้งหมดที่ยกมานี้ อาจสรุปได้ว่ามารมีบทบาทในการทำตนให้เป็น

¹¹ เรื่องเดียวกัน.

¹² ธมฺมปทฺทฺฐกถาย ปญฺจโม ภาโค (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย,
2505), หน้า 11.

¹³ G. P. Malalasekera, Dictionary of Pali Proper Names (Lon-
don: Pali Text Society, 1960), I: 68.

เข้าแห่งการถูกประณาม และทำให้บุคคลผู้เกี่ยวข้องกับตระหนักถึงภัยมาร ทั้งนี้ก็เท่ากับมีบทบาทในการสร้างเสริมความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา แม้จะเป็นทางอ้อมก็ตาม

ในแง่ที่มีส่วนสร้างเหตุการณ์ต่าง ๆ

1. เหตุการณ์เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า

เรื่องราวของพญามารมีส่วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าอยู่เสมอ พญามารเฝ้าติดตามรังควาน และขัดขวางการบำเพ็ญเพียรของพระพุทธเจ้ามาตลอด ทั้งนี้เพื่อจะกีดกันมิให้พระพุทธเจ้าประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ทรงตั้งพระทัย มีเรื่องว่าในครั้งที่เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกจากเมืองกบิลพัสดุ์เพื่อมหาภิเนษกรรมนั้น มารได้เข้าเฝ้าและทูลว่า ไม่จำเป็นที่พระองค์จะดำรงชีพลำบากเยี่ยงนักบวชเลย เพราะอีกเพียง 7 วันเท่านั้น พระองค์ก็จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิเจ้าโลกแล้ว

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะมิได้โยคีกับคำทูล พญามารก็หลีกเลี่ยงไปและเฝ้าคอยติดตามหาโอกาสที่จะขัดขวางอีก โดยเฉพาะอย่างยิ่งครั้งที่พระองค์ประทับนั่งใต้ร่มโพธิพฤกษ์อัศจรรย์ โดยตั้งพระทัยแน่วแน่ที่จะบรรลุพระโพธิญาณ พญามารก็พยายามขับไล่ โดยอาศัยกองทัพใหญ่ของมารบริวารอันเนรมิตกายแบบต่าง ๆ ชวนให้หน้ากลัว และต่างก็ถืออาวุธร้ายกาจน่าสยดสยอง¹⁴

¹⁴ ชาตกกุฎฎกาย ปฐม ภาค, หน้า 113-117.

ครั้นพญามารและกองทัพประสบความล้มเหลวพ่ายแพ้ไปแล้ว และพระพุทธองค์ได้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว มารก็ยิ่งเข้ามาทูลขอรับรองมิให้ทรงสั่งสอนธรรมแก่ชาวโลกอีก ตั้งข้อความในมารสังยุตต์ว่า "เนตฺ ตว ปฏฺฐูปิ ยถญฺญมนุสาสสิ"¹⁵ [แปลความว่า] "ท่านพร่ำสอนผู้ใดด้วยสิ่งใด สิ่งนั้นไม่สมควรแก่ท่านเลย"

โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อความในมารสังยุตต์ แห่งสังยุตตนิกาย ซึ่งมีด้วยกัน 25 สุตฺร แสดงความเกี่ยวข้องระหว่างมารกับพระพุทธเจ้าถึง 20 สุตฺร ส่วนที่เหลือเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับภิกษุ มารพยายามอย่างที่สุดที่จะให้พระพุทธองค์หลงจากวิถีทางของความเป็นพระพุทธเจ้า โดยพยายามสร้างความตกใจ หรือความกลัวแก่พระพุทธองค์ด้วยการแปลงเป็นพญาช้าง¹⁶ พญาญู¹⁷ กลิ้งศิลาจากเขาคิชฌกูฏ¹⁸ แม้กระทั่งแปลงกายเป็นโควิ่งเข้าชนบาตรของพระพุทธองค์¹⁹ และในข้อความหลายแห่งในมหาปรินิพพานสูตร²⁰ จะเห็นได้ว่า มารได้เข้ามาเฝ้าพระพุทธองค์หลายครั้ง เพื่อทูลขอให้เสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน

2. ความเกี่ยวข้องกับภิกษุ

นอกเหนือจากการพยายามขัดขวางพระพุทธเจ้าแล้ว ภิกษุก็มีได้พ้นจากรังควานของพญามารเลย ความในมารตชชนียสูตร²¹ แห่งพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย

¹⁵ ทฺยฺยรฏฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฎกํ, เล่มที่ 15 หน้า 153.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 141.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, (หตฺถิราชาวุฒฺมสูตร), หน้า 142.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, (สปปสูตร), หน้า 145.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, (ปาสาณสูตร), หน้า 150.

²⁰ ทฺยฺยรฏฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฎกํ, เล่มที่ 10 หน้า 123.

²¹ ทฺยฺยรฏฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฎกํ, เล่มที่ 12 หน้า 527.

มูลปัญญาสร์ว่า ครั้งหนึ่งพระมหาโมคคัลลานเถระเดินจงกรมอยู่ มารได้เข้าไปในห้องของท่าน พระเถระคิดว่าคูห้องของเราหนัก ๆ คล้ายกับถั่วเปียกน้ำ จึงลงจากที่จงกรมเข้าไปนั่งบนอาสนะ พลองรำพึงว่า นี้อะไรหนอ เมื่อไตร่ตรองดูด้วยปัญญา ก็ได้เห็นมารอยู่ในห้อง จึงพูดกะมารว่า แน่มาร ผู้มีบาป เจ้าจงออกมา ๆ อย่าเบียดเบียนตถาคต อย่าเบียดเบียนสาวกของตถาคต สิ่งอันไม่เป็นประโยชน์และทุกข์อย่าได้มีแก่ท่านตลอดกาลนานเลย

ความในสัมพหุลสูตร²² แห่งสังยุตตนิกาย สคาถวรรคว่า มารรบกวนภิกษุ โดยแปลงร่างเป็นพราหมณ์ผู้มั่งคั่งใหญ่ นุ่งหนังเสือ แก่ หลังโก่ง หายใจเสียงดังครี๊ดคราด เข้าหาภิกษุชักชวนให้บริโภคกามสุข

พระธัมมปัทฏฐกถา ภาค 8 เรื่องมารวัดผู้มีข้อความว่า

เมื่อพระราหุลบรรลอรุฬผลใหม่ ๆ ยังไม่ได้พรรษา ถูกพระเถระแย่งที่นอน พระราหุลไม่รู้จะไปนอนที่ไหน จึงไปนอนที่หน้ามุขพระคันธกุฎีที่พระพุทธองค์บรรทม ตกกลางคืน มารคิดว่า พระสมณโคดมนอนข้างใน ส่วนลูกชายนอนข้างนอก เมื่อเราเบียดเบียนลูกชายก็เหมือนประหนึ่งเราเบียดเบียนพระสมณโคดม จึงนิรมิตร่างเป็นช้างสารตัวมโหฬาร เองวงรัดกระหม่อมหมายให้พระราหุลตกใจในขณะที่เจริญสมาบัติ²³

และในโคธิกสูตร²⁴ ก็มีข้อความว่า พญามารได้จงใจให้พระโคธิกเถระกระทำอัตวินิบาตกรรม ซึ่งคล้ายกับกรณีของพระวัคกลี²⁵

3. เกี่ยวข้องกับภิกษุณี

พญามารได้พยายามก่อความฟุ้งซ่านให้เกิดแก่ภิกษุณี โดยวิธีการต่าง ๆ จะเห็น

²² ทหฺยบรรพตฺตสฺส สงฺคีติเตปิฏกํ, เล่มที่ 15 หน้า 161.

²³ ธมฺมปัทฏฐกถาย อฏฺฐโม ภาโค (พระนคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2501), หน้า 34.

²⁴ ทหฺยบรรพตฺตสฺส สงฺคีติเตปิฏกํ, เล่มที่ 15 หน้า 165.

²⁵ ทหฺยบรรพตฺตสฺส สงฺคีติเตปิฏกํ, เล่มที่ 17 หน้า 143-148.

ได้จากเรื่องราวในภิกขุณีสังยุตต์ แห่งสังยุตตนิกาย สคาถวรรค ซึ่งมีด้วยกัน 10 สูตร ทั้ง 10 สูตร ล้วนแต่มีส่วนเกี่ยวข้องกับมารทั้งนั้น เช่น มารได้ชักชวนให้อาพรกาภิกษุณีหันเข้าหา โลภียรส ดังข้อความว่า

"นตฺถิ นิสฺสรณํ โลกเก ก็ วิเวเคน กาทลฺล
ภฺยฺชสฺส กามรติโย มาหุ ปจฺจนฺตปิณฺติ."²⁶

[แปลความว่า] ในโลก ไม่มีทางออกจากทุกข์ได้ ท่านจักทำอะไรด้วยวิเวก ท่านจง เสวยความยินดีในกามเถิด อย่าได้มีความเดือดร้อนในภายหลัง²⁷

มารได้ชักจูงกัสาโคตมภิกษุณีเลือกหาสามีในป่า ดังข้อความว่า

"ก็ นุ ตฺวํ หตฺตฺตฺตาว เอกมาสสิ รุทฺมฺมุชฺชํ
วนมชฺชคคตา เอกา ปุริสํ นุ คเวสสิตี."²⁸

[แปลความว่า] ท่านเสียลูกไปหรือ มานั่งอยู่คนเดียว มีหน้าเหมือนคนร้องไห้ ท่านมา อยู่กลางป่าคนเดียว กำลังแสวงหาบุรุษหรือไรหนอ²⁹

มารได้แนะนำให้วิชาภิกษุณีปฏิบัติกามสังวาสกับตน ดังข้อความว่า

"ทฺทรา ตฺวํ รูปวตี อหฺญจ ทฺทโร สฺส
ปญฺจจุกิเณ ตฺริเณ เอหฺยเยภิรมามฺหเสตี."³⁰

[แปลความว่า] เธอยังเป็นสาว มีรูปงาม และฉันก็ยิ่งหนุ่มแน่น มาเถิดนาง เรามาร่วม อภิรมย์กัน ประกอบด้วยเครื่องดนตรี 5 ประการ [ซับก่ล้อมอยู่]

²⁶ หทยรฏฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฏกํ, เล่มที่ 15 หน้า 176.

²⁷ พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ 15 หน้า 208.

²⁸ หทยรฏฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฏกํ, เล่มที่ 15 หน้า 178.

²⁹ พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ 15 หน้า 211.

³⁰ หทยรฏฺฐสฺส สงฺคีติเตปิฏกํ, เล่มที่ 15 หน้า 179.

นอกเหนือจากกรณีดังกล่าวมาแล้ว เราจะพบได้จากเรื่องโสมาภิกษุณี,³¹ อุบลวรรณาเถรี,³² จาลา,³³ อุปจาลา,³⁴ สีสุปจาลา,³⁵ เสลา,³⁶ วชิราภิกษุณี³⁷ เป็นต้น

4. เกี่ยวข้องกับอุบาสก

พญามารได้ใช้ความพยายามเป็นอย่างมาก เพื่อที่จะรบกวนมิให้เหล่าอุบาสกดำรงชีวิตในธรรมอย่างผาสุก บิณฑิกสูตร แห่งสังยุตตนิกาย สคาถวรรค มีข้อความว่า พญามารเข้าสิงพรหมณ์ชาวปัญจสาลคามไม่ให้ใส่บาตร จนพระพุทธรองค์ต้องเสด็จกลับบาตรเปล่า

ในมหาสมัยสูตร แห่งที่มกนิกาย มหาวรรค ก็มีข้อความกล่าวถึงพญามารและเสนามารพากันขู่พุทธบริษัทว่า "ท่านทั้งหลาย จงจับพวกเทวดาเหล่านี้ผูกไว้ จงใช้ราคะผูกไว้ จงรักษาเวดล้อม อย่างปล่อยให้ใคร ๆ หนีไปได้"³⁸

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 177.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 177.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 180.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 182.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 183.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 184.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 185.

³⁸ ทวยราษฎร์ สงศิตีเตปิฏก, เล่มที่ 10 หน้า 293.

เอถ คณฺหถ พนฺธถ ราเคน พนฺธมฺตถ โว

สมฺนฺตา ปรีวาเรถ มา โว มฺญฺจฺตถ โกจิ น

พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่มที่ 10 หน้า 264.

ธัมมปทฎฐกถา ภาค 5 เรื่องอนาถปิณฑิกเศรษฐี ได้กล่าวถึงพญามารยุยงให้
เศรษฐีเลิกบริจาคทานว่า

มหาเศรษฐี ท่านไม่เหลียวแลถึงกาลภายหลังเลย จ่ายทรัพย์เป็นอันมากในศาสนาของ
พระสมณโคตม บัดนี้ท่านยากจนมากแล้ว ก็ยังไม่ละการจ่ายทรัพย์อีก เมื่อท่านประพฤติดู-
อย่างนี้ จักไม่เหลืออะไร แม้แต่อาหารและเครื่องนุ่งห่มเป็นแน่แท้ จะต้องการอะไรด้วย
พระสมณโคตม ท่านเลิกบริจาค แล้วทำงานรวบรวมสมบัติต่อไปเถิด³⁹

เมื่อพิจารณาตามหลักฐานต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ อาจสรุปได้ว่าส่วนใหญ่ที่พญามารมีส่วน
เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้ามากกว่าภิกษุ ภิกษุณี และอุบาสกนั้น

ประการที่หนึ่ง ศัพท์ "มาร" เป็นนามธรรม คือ เป็นผู้ "ทำให้ตาย" และโดยทั่วไป
ย่อมจะมีการปฏิบัติในทางที่ตรงข้ามกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยมีธิดาอีกสามคน คือ ตัณฑา
ราคา และอรดี ซึ่งก็เป็นนามธรรมอีกเช่นเดียวกัน แต่การกระทำดังกล่าวเหล่านี้เป็นเรื่องนอก
คัมภีร์พระพุทธศาสนา ต่อมาเมื่อพญามารเข้ามามีบทบาทในคัมภีร์พระพุทธศาสนาด้วยก็มุ่งที่จะกีดกัน
การบรรลุของพระสิทธัตถกุมาร เพื่อที่จะให้สามารถดำเนินการที่เคยปฏิบัติในทางที่ขัดกับหลักธรรมะ
ในพระพุทธศาสนาโดยสะดวก เรื่องของพญามารจึงเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้ามากกว่าพุทธบริษัท
โดยทั่วไป

ประการที่สอง อาจจะเป็นเพราะว่าพญามารทำตนเป็นคู่ปรับของพระพุทธเจ้า เพื่อ
ประเมินผลให้ชาวโลกทราบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้บำเพ็ญพุทธกิจสำเร็จมากน้อยเพียงใด
นั่นเอง

³⁹ ธัมมปทฎฐกถาย ปญฺจโม ภาค, หน้า 10.